

ZULFIKAR RESULOVIĆ

O IZGOVORU I PISANJU NEKIH TURCIZAMA U SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU

U V O D

U naš jezik ušao je priličan broj riječi iz orijentalnih jezika: arapskog, perzijskog i turskog. Gotovo sve riječi iz spomenutih jezika, koje se kod nas kao tuđice osjećaju, označene su zajedničkim nazivom »turcizmi«. Ovaj termin nije precizan jer se njime tačno ne određuje pojam, zato ga treba uzeti uslovno.

Turcizmi su u naš jezik ulazili različitim putevima, ponajviše preko narodnog govora za vrijeme dugogodišnje vladavine Turaka u našim krajevima. Osim toga, Turci su u naše krajeve donijeli islam, a s njim i povezanu orijentalno-arapsku kulturu, čime je uticaj njihova jezika bio znatno pojačan.

Prema tome, u našem jeziku razlikujemo, uglavnom, dvije vrste riječi orijentalnog porijekla:

1. Riječi koje predstavljaju zajedničko blago svih naših naroda srpskohrvatskog jezičnog područja i
2. Riječi koje se odnose samo na vjerski život i običaje Muslimana, gdje se ubraja i velik broj njihovih ličnih imena i prezimena.

Različiti putevi unošenja orijentalnih riječi u naš jezik (direktno ili posredstvom drugih jezika), kao i razne druge okolnosti uticali su na stvaranje znatnog broja akcenatskih, fonetskih, morfoloških i drugih razlika.

Ja ću se u ovom kratkom izlaganju osvrnuti samo na neke akcenatske i fonetske razlike koje postoje u živom narodnom govoru i našoj normi.

Cilj ovoga rada je da pruži informaciju o izgovoru i pisanju nekih turcizama (riječi orijentalnog porijekla) koja bi mogla da posluži kao prilog u budućem razmatranju naše pravopisne problematike.

AKCENATSKE RAZLIKE

U vezi s akcentom riječi orijentalnog porijekla koje su unesene u Pravopisni rječnik želio bih ovom prilikom da ukažem na neke momente koje je trebalo imati na umu prilikom obilježavanja tih riječi.

1. U priličnom broju turcizama akcenat je fonološki elemenat (od kojeg zavisi značenje riječi). Primjera radi navešću nekoliko riječi (po dvije koje imaju potpuno isti oblik, ali se razlikuju samo po akcentu, a imaju, razumije se i sasvim različna značenja. Evo takvih riječi:

hödža (musl. sveštenik) i hódža (žena koja vrši neku vjersku funkciju);

kānat (prozorsko krilo) i kânāt (štednja);

đulbèhar (ružin cvijet) i đūlbehar (vrsta igre) i dr.

Da priređivači Matičnih rječnika i Pravopisnog rječnika nisu o tome vodili dovoljno računa, potvrđuju sljedeći primjeri:

U Rječniku Matica (ćiriličko izdanje) navedeni su oblici *ahmèdija* i *ahmedija* u značenju: bijeli, platneni šal kojim se obavlja fes. Ovom značenju odgovara oblik *ahmedija*, dok riječ *ahmèdija* (pl. *ahmèdije*) ima sasvim drugo značenje. Naime, ta riječ označava pripadnika jedne islamske sekte koja nosi ime *ahmedije* (naziv dobijen prema osnivaču sekte Gulamu Ahmedu Kadianiu).

U Pravopisnom rječniku oblici: *òdžak* i *òdžāk* označeni su kao akcenatski dubleti, što je netačno jer je *òdžak* (dom, kuća; koljeno), a *òdžāk* (dimnjak i ognjište).

2. U obilježavanju akcenta pojedinih riječi orijentalnog porijekla treba voditi računa o akcenatskoj situaciji u onim krajevima gdje su te riječi najviše u upotrebi. Odstupanja u tom pogledu mogu dovesti do raznih pogrešaka, npr.:

U velikom Pravopisnom rječniku unesen je znatan broj riječi orijentalnog porijekla od kojih su mnoge pogrešno akcentovane ili su date bez potrebnih dužina. Iustracije radi navodim sljedeće primjere:

a) kratkosilazni umjesto kratkouzlaznog:

hīdžra — hìdžra

džūba — džùba

Mèka — Mèka

b) kratkouzlazni umjesto dugouzlaznog:

muhàdžīr — muhádžīr

hàfiz — háfiz

Muhàrem — Muhárem (1. ime, ali muhàrem — mjesec)

c) dugouzlazni umjesto kratkouzlaznog:

evlīja — evlija

hárem — hàrem

d) mjesto ili priroda akcenta:

mahmùdija — mahmudíja

muhàreba — muharèba

džumhùrijet — džumhurìjet

e) bez akcenatske dužine na posljednjem slogu:

džòmbos — džòmbòs i džòmbòs

džùmhur — džùmhūr

đùnah — đùnāh

NAPOMENA: Za riječi koje su navedene kao pravilne možemo naći potvrdu i u rječniku Abdulaha Škaljića: Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo, 1966. godine.

3. Pogrešno se izgovara preko Radio-Sarajeva: Māk Dīzdār mj. Mak Dīzdār; Dautbégović mj. Dāutbegović; Šaćirbégović mj. Šaćirbegović i sl.

Takvih primjera mogao bih navesti i više, ali je dovoljno i ovo-liko da se uvidi kako je u budućem radu na našem pravopisnom rječniku potrebno izvršiti korekcije u obilježavanju akcenata orijentalizama.

FONETSKE RAZLIKE

Pri preuzimanju riječi iz orijentalnih jezika, većina suglasnika iz ovih jezika zadržala je svoj prvobitni izgovor ili je zamijenjena srodnim ili drugim suglasnicima. Tako je stvoren velik broj dubletnih oblika u našem jeziku. Neki od tih oblika uneseni su u Pravopisni rječnik kao pravilni, dok drugi nisu uneseni iz ovih ili onih razloga.

Ja ću u ovome radu grupisati dubletne oblike po izvorima (Pravopis — Škaljićev rječnik i pisci). Da bi se uočile razlike koje postoje u bosansko-hercegovačkim govorima (kod većine Muslimana) i u Pravopisnom rječniku, dajem te razlike u kratkom pregledu, poslije čega ću pokušati da uz neke primjere dam i kraća objašnjenja, koja mogu da posluže kao sugestije za buduća rješenja.

PRIOLOG: Kratak pregled fonetskih razlika

Ovom tabelarnom pregledu (radi veće informativnosti) treba dodati da se u izgovoru Muslimana riječi *Alah*, *dženet*, *hamam*, *hamal* izgovaraju kao: *allah*, *džennet*, *hammam*, *hammal*, pored običnog (*alah*, *dženet*, *hamam*, *hamal* i dr.).

Interesantno je istaći da se u Mostaru lokalitet *Musàla* izgovara kao: *Musàlla* kod većine građanstva.

U vezi sa ovim navodim i dvojaki izgovor pojedinih riječi gdje se razlike u značenju ogledaju u pisanju jednog ili dva suglasnika.

PRIMJERI: *babba* (otac) i *baba* (starija žena, starica), *kubba* (kupola) i *kuba* (cigara).

KRATAK PREGLED FONETSKIH RAZLIKA

Red. FONEŠKE broj RAZLIKE	I Z V O R I		
	PRAVOPIS	ŠKALJIČEV RJ.	PISCI
1. k : ć	ćaba (hodaćašće) ćafir ćitab (v.)	2. kaba (k = kj) 2. kafir (k = kj) 2. kitab	muslimanska isl. terminologija
2. g : đ	legen	1. leđen	Čol.
3. h : Ø	kava (kafa) kavedžija mamurnost mana marama sat urma	1. kafa 1. kahvedžija 1. mahmuran 1. mahana 1. mahrama 1. sahat 1. hurma	Čor. Mul. Čor. Mul. Baš. Baš. Mul. Čol. Kom. Šant. Čor. NPH Čol.
4. Ø : h	sehir sehiriti	1. seir 1. seiriti	
5. h : j	aždaja jendek	1. aždaha 1. hendek	Baš. Mul. Mul.
6. f : v	kavez	1. kafez	Nar. pj.
7. đ : dž	đunup	1. džunup	Čol.
8. p : f	ćepenak (v.) kanap sapun	1. ćefenak 2. kanaf (a) 2. safun	Mul. Radul. O—A, Nar. pj.
9. n : l	zurla	1. zurna	Mul. Andr. Čol. Sel. i N. Idrizović
10. ' : Ø	kuran	1. kur'an	

NAPOMENA: Broj uz riječ navedenu u Škaljićevu rječniku označava da li je dotična riječ navedena na prvom ili drugom mjestu.

Kad govorimo o varijacijama k : ć, potrebno je istaći da su oblici sa ć u Pravopisu pravilniji, npr. *ćaba*, *ćafir*, *ćitab* nego sa *k kaba*, *kafir* i *kitab*. Međutim, u islamskoj terminologiji upotrebljavaju se oblici sa *k*.

U izgovoru jednog broja stanovništva varijeteti k : ć upotrebljavaju se u različitim značenjima. Tako npr. jedan hadžija lijepo

veli: »Kad sam bio na ćabi i obilazio oko Kjabe«, što znači da oblik *ćaba* upotrebljava u značenju: hodočašće ili hadžiluk, dok *Kjaba* u značenju: muslimansko svetište u Meki.

U Pravopisu uz imenicu *ćafir* dato je objašnjenje da ta riječ znači *đaur* (kaurin), što je netačno, jer je *ćafir* (kjafir) nevjernik (ateista), a *đaur* (kaurin) odnosi se na pripadnika hrišćanske, jevrejske i druge religije.

Što se tiče izraza riječi *đunup*, smatram da je ovaj oblik pogrešan, jer u pozajmljenicima iz arapskog jezika glas *ğ* (đ) u našem jeziku se reflektuje kao *dž* (džamija, medžlis, džuma, džemnet i dr.). Dakle, pravilan je oblik sa *dž*.

Naziv muslimanske svete knjige Kur'an trebalo bi pisati Kur'an, a ne Kuran ili Koran, jer u arapskom jeziku ne postoji samoglasnik »O«.

Iz navedenih primjera i kraćih objašnjenja datih uz neke primjere može se uvidjeti da u jednom kompletnijem sagledavanju pravopisne problematike pitanje izgovora i pisanja riječi orijentalnog porijekla zaslužuje da mu se posveti više pažnje nego do sada.

Na kraju svega htio bih da istaknem potrebu da u budućem pravopisnom rječniku treba da bude zastupljeno sve ono u čemu se sve strane slažu i slože, a što je u interesu sviju nas, posebno kada je u pitanju interes kulture našeg jezika uopšte.

OČJENE I
PRIKAZI